

METODY AKTYWIZUJĄCE NA PRZYKŁADZIE PTAKÓW

ACTIVATING METHODS ON EXAMPLE OF BIRDS

Alina Rodziewicz

Zespół Parków Krajobrazowych Pojezierza Iławskiego i Wzgórz Dylewskich w Jerzwałdzie

Ptaki od zawsze zachwycają ludzi swoją umiejętnością latania, różnorodnością barwnych piór i cudownością śpiewu, a dzięki zdolności latania są uosobieniem wolności. Ptaki dzięki obecności we wszystkich środowiskach i na wszystkich kontynentach były obserwowane od zawsze. Nadal towarzyszą człowiekowi i mimo że niektóre z nich żyją całkiem blisko nas, niewielu ludzi dostrzega ich różnorodność. Można to zmienić poprzez zwiększenie oddziaływań edukacyjnych, których tematem będą ptaki.

Poniżej znajduje się kilka ćwiczeń, które w prosty i atrakcyjny sposób przybliżają naszym odbiorcom ptasie problemy, bądź poprzez zabawę zapoznają z gatunkami ptaków.

Gra dydaktyczna *Wszystkie ptaki, które....*

Cel: utrwalenie cech i zachowań ptaków.

Materiały: rysunki lub zdjęcia ptaków wielkości A4 z przymocowaną taśmą do zawieszania na szyi. Wybór zdjęć lub rysunków ptaków zależy od prowadzącego. Poniżej znajdują się polecenia właściwe do następujących gatunków: struś, bielik, wróbel, jemioluszką, krzyżówka, pustułka, dzięcioł duży, gil, dudek, kukułka, jaskółka dymówka, jaskółka oknówka, jaskółka brzegówka, jerzyk.

Przebieg gry

Ustawiamy wszystkich uczniów w kole. Każdej osobie wręczamy kartę z rysunkiem (lub zdjęciem) i nazwą gatunku ptaka. Uczniowie zawieszają sobie otrzymane karty na szyi i stają w kole. Informujemy biorących udział w grze, że będziemy wypowiadać pewne zdania i wówczas uczniowie, którzy będą uważać, że to zdanie dotyczy opisu ich gatunku ptaka, wychodzą z koła i obiegają je, zgodnie z ruchem wskazówek zegara, po czym wracają na swoje miejsca. Po każdej takiej rundzie sprawdzamy, kto biegł i czy to było właściwe z wydanym poleceniem. Tłumaczymy ewentualne nieprawidłowości. Przykłady wypowiedzianych zdań właściwych do podanych powyżej nazw gatunkowych: *Biegają wszystkie ptaki, które...*

- mają pióra,
- odlatują z Polski na zimę,
- pływają w wodzie,
- potrafią latać,

- są w Polsce tylko w okresie zimy,
- gnieżdżą się w dziuplach,
- gnieżdżą się w ziemi,
- polują na owady w czasie lotu,
- gnieżdżą się we wnętrzu budynków,
- gnieżdżą się nad oknami budynków,
- należą do grupy ptaków drapieżnych,
- nie budują gniazd.



Fot. 1. Gra dydaktyczna *Wszystkie ptaki, które* (fot. D. Anderwald)
 Photo 1. Didactic game "All birds, which"

Gra dydaktyczna *Zgadnij, kim jestem?*

Cel: poszerzenie wiedzy o ptakach, wprowadzenie do tematu.

Prowadzący mówi kolejno po jednym zdaniu z opisu wybranego gatunku ptaka. Uczestnicy gry starają się odgadnąć o czym jest mowa. Jeśli ktoś z uczestników zna odpowiedź, kładzie w milczeniu palec na nos. Jeśli po usłyszeniu następnej informacji dochodzi do wniosku, że się pomylił, może spokojnie zdjąć palec z nosa. Prowadzący widząc osobę z palcem na nosie może poprosić ją o podanie nazwy ptaka lub po podaniu przez wszystkich informacji na określony znak wszyscy podają na głos odpowiedź.

Bocian czarny

- Jestem ptakiem gniazdującym w Polsce. Nie ma nas wielu, podobno tylko 1000 par lęgowych.
- Jestem ptakiem wędrownym, zimuję w tropikalnej Afryce.
- Gniazda zakładam na starych drzewach, w naturalnych, spokojnych, starych lasach, które sąsiadują z podmokłymi łąkami, śródleśnymi stawami, kanałami lub rzekami.

- Poszukując pokarmu chętnie brodząc w wodzie – dlatego jestem ptakiem brodzącym.
- Moim pożywieniem są głównie owady wodne, ryby i płazy.
- Nie lubię ludzi, w odróżnieniu do mojego kuzyna, który często bez ich pomocy nie może nawet zbudować gniazda.
- Jestem czarny z białym brzuszkiem, mam czerwone nogi i czerwony dziób.

Sójka

- Mieszkam w lesie przez cały rok.
- Na zimę więc muszę gromadzić zapasy.
- Są nimi głównie żółędzie, o niektórych z nich zapominam gdzie schowałam, niektóre gubię po drodze, dlatego ludzie, tacy w zielonych mundurach, widząc mnie w lesie, mówią dzieciom, że rozsiewam las.
- Nie wiem dokładnie co to znaczysz, ale chyba mnie lubią, chociaż nie śpiewam tak pięknie jak te zarozumiałe zięby albo świstunki, prawdę mówiąc to prawie w ogóle nie umiem śpiewać, ale umiem naśladować miauczenie myszołowa i niektórych, nawet ornitologów i leśników udaje mi się oszukać.
- Jestem bohaterką znanego wiersza i przysłowia.
- Mam piękne szmaragdowe piórka w skrzydle, z których jestem bardzo dumna, gdyż niewiele polskich ptaków może pochwalić się takimi barwnymi piórami.

Jaskółka dymówka

- Mieszkam w Polsce tylko wiosną i latem.
- Na okres zimy odlatuję z Polski do Afryki Południowej.
- Swoje gniazda zakładam wewnątrz budynków gospodarczych, buduję je z gliny.
- Moim pożywieniem są drobne owady latające, które chwytam w locie.
- Mam głęboko rozwidlony ogon, wierzch ciała ciemny i mam biały brzusek.

Przytoczenie na koniec gry opisu jaskółki dymówki jest wstępem do kolejnego ćwiczenia opisującego na przykładzie tego gatunku ptasie wędrowki.

Gra dydaktyczna *Jaskółcza Gra*

Cel: poznanie tras wędrowek gniazdujących w Polsce jaskółek.

Materiały i środki potrzebne do przeprowadzenia zajęć:

- karton A0 na którym należy przygotować przebieg trasy wędrowek trzech gatunków jaskółek: dymówki, oknówki i brzegówki,
- zdjęcia lub rysunki trzech gatunków gniazdujących w Polsce jaskółek,
- 10 kartek A4,
- dwa komplety kartek z numerami (należy przygotować tyle kartek, ile uczniów będzie brało udział w grze).

Opis zajęć

1. Wyjaśniamy dzieciom, dlaczego ptaki wędrują.
2. Prezentujemy żyjące w Polsce gatunki jaskółek wykorzystując do tego wcześniej przygotowane zdjęcia.

3. Tłumaczymy dzieciom, że ptaki są chwywane na przelotach w specjalne sieci ornitologiczne, znakowane obrączką metalową i stąd wiadomo, jak ptaki wędrują, w jakich kierunkach, gdzie zimują. Tłumaczymy, że każda obrączka ma swój znak i numer.
4. Wyjaśniamy dzieciom, dlaczego ptaki wędrują wykorzystując do tego powieszoną w widocznym miejscu planszę obrazującą przebieg migrujących ptaków z Europy do Afryki. Prosimy, aby dzieci spróbowały odgadnąć jak długo jaskółki lecą z Polski do zimowisk w Afryce oraz ile kilometrów liczy trasa. Opowiadamy co ptaki mijają po drodze (np. góry – jakie?, morza – jakie?, pustynie – jakie?).
5. Przeprowadzamy grę: *Jaskółcza gra*.
6. Po przeprowadzeniu gry dyskutujemy z dziećmi, które czynniki zagrażające ptakom w czasie wędrówki wynikają z ludzkiej działalności. Prosimy dzieci aby spróbowały wymienić inne czynniki poza wymienionymi w grze, które mogą być zagrożeniem dla migrujących ptaków (np. linie energetyczne, choroby, pasożyty).
7. Jeśli zajęcia przeprowadzamy wczesną wiosną, rozwinięciem tematu niech będzie rozpoczęcie notowania terminów przylotów jaskółek i innych ptaków, jeśli wczesną jesienią, notujemy daty odlotów (jest to świetna okazja do zainteresowania dzieci rozpoznawaniem gatunków ptaków).
8. Wybieramy 10 osób, które będą czynnikami. Zawieszamy im na szyi kartę z nazwą czynnika, a są to: *klusownicy i myśliwi, drapieżniki, podróż przez morze, podróż przez pustynię, zła pogoda, zatrucia chemiczne, brak pokarmu, brak wody, przekształcanie miejsc lęgowych*.
9. Pozostałe dzieci są jaskółkami, każda jaskółka otrzymuje kartę z numerem.
1. Zaczynj opowiadać historię pewnej grupy jaskółek:

Wszystko zaczyna się w sierpniu, kiedy jeszcze kilka jaskółek ma jaja w swoich gniazdach. Musiały powtórzyć lęg, bo wcześniej jakiś człowiek – kolekcjoner ptasich jaj wybrał z ich gniazd jaja złożone w typowym dla jaskółek terminie. Oczywiście z tych jaj, które są teraz w gnieździe nie zdąży wykluć się pisklęta, jest już na to za późno. W ten sposób kolekcjoner ja przyczynił się do tego, że część jaskółek zginęła.

*Jaskółki rozpoczynają wędrówkę. (Prosimy, aby dzieci wstały i machały rękoma udając ptasi lot). Te ptaki, które szczęśliwie wyleciały, pokonały polskie góry. Jednak w Europie Południowej, zwłaszcza we Włoszech nadal wiele osób poluje na migrujące ptaki, pomimo, że jest to zabronione – część jaskółek ginie (**klusownicy i myśliwi**).*

*W Europie Południowej jaskółki muszą uważać na sokoły, które późno rozpoczynają lęgi aby na czas jesiennej wędrówki ptaków mieć młode w gnieździe co umożliwia dorosłym sokołom łatwy dostęp do pożywiania jakim są miliony migrujących ptaków, którymi karmione są młode sokoły (**drapieżniki**).*

*Pozostałe jaskółki przelatują najkrótszą drogą przez Morze Śródziemne. Przeloty przez morze są zawsze niebezpieczne dla ptaków gdyż w przypadku załamania pogody, ptaki nie mają możliwości znalezienia odpowiedniego miejsca do odpoczynku (często wówczas ratunkiem dla nich jest statek). Podczas przelotu przez morze część jaskółek ginie (**przelot przez morze**).*

Pozostałe wędrujące stado jaskółek rozpoczyna podróż przez Saharę. Jest to długa i niebezpieczna podróż, część ptaków ginie (podróż przez pustynię).

Po pokonaniu obszaru pustyni ptaki docierają nad obszary tropikalnej Afryki mijając po drodze różne środowiska: sawannę, stepy, lasy deszczowe, suche tropikalne zarośla. Pogoda w tropikach jest zmienna i trudna do przewidzenia – część jaskółek ginie z powodu złej pogody (**zła pogoda**).

Należy zwrócić uwagę uczniom, że w Afryce nadal używa się dużych ilości chemicznych trucizn do niszczenia owadów, odżywiających się roślinami uprawowymi. Jaskółki odżywiające się takimi „podtrutymi” owadami również zatrują się, co może przyczynić się do ich śmierci, (**zatrucia chemiczne**).

Ptaki, które przeżyły docierają w końcu do Afryki Południowej, miejsca swojego zimowania. Po spędzeniu tam zimy wracają do Europy, na swoje tereny lęgowe i znów muszą pokonać taką samą drogę, na której piętrzy się wiele niebezpieczeństw:

- niektóre nie znajdują wystarczającej ilości pożywienia przed wędrowką, są słabe i giną z głodu (**ograniczenia pokarmowe**),
- część ptaków ginie lecąc przez pustynię (**przelot przez pustynię**),
- niektórym nie udaje się przelot przez Morze Śródziemne (**podróż przez morze**),
- w Europie Południowej część jaskółek ginie, gdyż znowu na nie czekają: drapieżniki, myśliwi i kłusownicy,
- pogoda wiosną w Polsce bywa nieprzyjazna – przenikliwe zimno, silne wiatry, przymrozki, które powodują, że część ptaków ginie (**zła pogoda, brak pożywienia**),

Te jaskółki, które to wszystko przeżyły muszą znaleźć odpowiednie miejsce na zbudowanie swojego gniazda. Niektórym to się nie uda, gdyż podczas ich nieobecności, część ludzi zmieniła dachy, niszcząc w ten sposób przyjazne dla jaskółek miejsca lęgowe jaskółek (**przekształcenie miejsc lęgowych**).



Fot. 2. Gra dydaktyczna Jaskółcza gra (fot. D. Anderwald)
Photo 2. Didactic game "Swallow game"

W czasie, gdy prowadzący grę czyta powyższy tekst i wyczytujemy przyczynę śmierci jaskółek (**teksty wytłuszczone**) dziecko, które jest tym zagrożeniem (ma na szyi zawieszoną nazwę tego czynnika) podchodzi do stołu, wybiera odpowiednią liczbę kart (tab. 1) i głośno odczytuje numery. Wymienione numery jaskółek *giną*; dzieci z tymi numerami siadają. Można grę przeprowadzić bardziej żywiołowo, bez ponumerowanych kart dla *jaskółek*, wówczas po wyczytaniu zagrożenia, dziecko, które jest tym *zagrożeniem* musi złapać odpowiednią ilość *żywych lecących jaskółek*. Złapana jaskółka nie bierze udziału w dalszej grze, odchodzi na bok. Ilość *ginących jaskółek* zależy od ilości dzieci biorących udział w grze (tab. 1). Należy pamiętać, że do gniazd wiosną powinno powrócić około 30% jaskółek wylatujących jesienią.

Tab.1. Proponowane straty podczas przelotu stada jaskółek w jedną stronę

Table 1. Suggested losses during flight of the swallow flock one way

Liczba dzieci biorących udział w zabawie	15	20	25	30	35	40	45	50
Czynniki ograniczające	Liczba ginących jaskółek							
Brak pożywienia	1	1	1	2	1	1	2	2
Przelot przez morze	1	1	-	1	1	1	1	1
Przelot przez pustynię	-	1	1	1	1	1	1	2
Myśliwi i kłusownicy	1	-	2	1	3	3	4	4
Drapieżniki	1	2	1	2	2	2	2	2
Zła pogoda	1	1	1	1	1	1	1	2
Zatrucia chemiczne	1	1	1	1	1	1	1	1

Krótko o jaskółce dymówce

Dymówki spędzają zimę w Afryce Południowej. Rozpoczynają swoją wędrówkę w pierwszych dniach marca. Ich podróż trwa sześć tygodni, pokonują wówczas trasę 10 000km. Do Europy przylatują w połowie kwietnia. Jesienią wracają do Afryki Południowej. Młode ptaki często rozpoczynają wędrówkę wcześniej niż ich rodzice, którzy zostają i często przystępują do drugiego lęgu. Jaskółki lecą w małych stadach w ciągu dnia, nocują w stadach mieszanych z innymi gatunkami jaskółek na wysokich krzewach, rozległych trzcinowiskach.

Podsumowanie gry

Po przeprowadzeniu gry, dzielimy uczniów w 5-osobowe grupy. Każda osoba w grupie otrzymuje kartkę papieru A5 lub A6. Zadaniem grupy jest utworzenie barwnego opisu przelotu jaskółek do Afryki, w tym celu każda osoba w grupie rysuje inny, wybrany fragment z jaskółczej wędrówki: wylot z Polski, przelot przez góry, przelot przez morze, przelot przez pustynię, ataki drapieżników, kłusowników itp.

Po wykonaniu tego zadania uczniowie wieszają swoje rysunki we właściwej kolejności i opowiadają o tym co narysowały.

Gra dydaktyczna *Ptasia kratka*

Cel: nauka rozpoznawania gatunków ptaków, utrwalania ich nazw.

Układamy, kratkę z patyków tak, by utworzyło się sześć kwadratów. W każdym kwadracie umieszczamy zdjęcie/rysunek ptaka, zadbajmy o to, aby wśród nich znalazły się zdjęcia/rysunki gatunków ptaków, o których była mowa w poprzednich ćwiczeniach: jaskółka dymówka, oknówka brzegówka, jerzyk, sójka, bocian czarny.

Uczniowie stają w kole wokół kratki. Jedno z nich odwraca się od reszty i zamyka oczy. Inni uczniowie wybierają jeden gatunek ptaka, o którym będą myśleć, np. bocian czarny. Następnie uczeń, który wcześniej był odwrócony od reszty grupy, powraca do niej i próbuje odgadnąć, o jakim gatunku reszta grupy myśli. W tym celu podchodzi kolejno do zdjęć i próbuje odnaleźć ten właściwy poprzez zadawanie grupie pytań. Odbywa się to w ten sposób ze uczeń odgadujący wskazuje na zdjęcie /rysunek ptaka i zadaje pytanie: np. *Czy myślicie o sójce?* Grupa odpowiada *Nie, nie myślimy o sójce*. Kolejne pytanie szukającego, wskazuje na zdjęcie / rysunek np. dymówki i pyta: *Czy myślicie o jaskółce dymówce?* Grupa odpowiada *Nie, nie myślimy o jaskółce dymówce* itd. Do momentu aż szukający wskaże na obrany przez resztę grupy gatunek, w omawianym przypadku – bociana czarnego. Wówczas na pytanie szukającego *Czy myślicie o bocianie czarnym* grupa odpowiada *brrrrr*. Kolejne dziecko odwraca się plecami i gra toczy się dalej.

Literatura

- Anderwald D., Lontkowski J., Rodziewicz A. (red.), Wójcik C. 2002. *Ptaki drapieżne. Scenariusze zajęć*. Wyd. Komitet Ochrony Orłów, Olsztyn.
- Brunner W. et al. 1995. *Eko-Logik! Edukacja ekologiczna, metody i przykłady*. PKE.
- Cornell J. Sparing. 1979. *Sharing nature with children*, Dawn Publication, Nevada City.
- Environmental Game Guides, *The Royal Society for Protection of Birds*, Bedfordshire 1990.
- Konieczny K., Guziak A., Szule-Guziak D., Konieczna A. 2004. *Ptaki. Podręcznik dla nauczycieli*. Wyd. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Gdańsk.